

MICHAŁ ARSOBA

<https://orcid.org/0000-0003-1755-5777>

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Wydział Prawa i Administracji
oraz Wydział Humanistyczny

Rosyjska myśl kryminologiczna w XIX w.

Russian criminological thought of the 19th century

ABSTRAKT: Niniejszy przeglądowy artykuł o charakterze historyczno-prawniczym przedstawia początki dziedziny nauki, jaką była kryminologia w przedrewolucyjnej Rosji. Jego celem jest wpisanie rosyjskiej myśli kryminologicznej XIX w. w kontekst światowy danej dyscypliny, wskazując na jej spektakularne oraz ważne osiągnięcia na tle międzynarodowym. Aby zrealizować ten zamiar, wydzielono i przedstawiono trzy etapy rozwoju refleksji nad prawem karnym w Rosji. Zaczynając od opisanie pierwszego z nich, czyli poglądów Aleksandra Radiszczewa, autor przechodzi do omówienia: pierwszych publikacji badań statystycznych z dziedziny kryminologii, pojawienia się pierwszej ustawy prewencyjnej w Rosji (w tym także na świecie), pierwszego kodeksu karnego, utworzenia szkoły socjologicznej z Michailem Duchowskim, Iwanem Fojnickim na czele oraz antropologicznej z Dymitrem Drilem. Wnioski płynące z rozważań przedstawionych w artykule wskazują, że rosyjska kryminologia jako dyscyplina wyrasta głównie z dziedziny prawa karnego, jako swego rodzaju refleksja wyodrębniająca się z nauk prawnych. Posiada ona swoje osiągnięcia objawiające się chociażby w sferze zainteresowań profilaktyki kryminalnej oraz wkładem w rozwój światowej szkoły socjologicznej czy również antropologicznej. Co więcej, można powiedzieć, że Rosja była także państwem, w którym doszło do symbolicznych momentów przełomowych dla kryminologii na świecie, i wpisała tym samym swoich przedstawicieli na listę prekursorów danej nauki.

SŁOWA KLUCZOWE: kryminologia rosyjska, historia kryminologii, teorie kryminologiczne

ABSTRACT: Michał Arsoba presents the beginning of criminology in Russia in the period before the Revolution of 1905 in terms of a general historical and legal overview. His aim is to locate 19th-century Russian criminological thought in the global context of this discipline and to identify its major achievements within the international context. For this reason, Arsoba highlights three stages of the development of reflection on criminal law. The first stage concerns the views of Aleksander Radiszczew and the first publications on statistical research. The second stage includes the first legal act on prevention and the first criminal code. The third stage focuses on the emergence of the sociological school represented by Michał Duchowski and Ivan Fojnicki and the anthropological

school, represented by Dymitr Dril. Arsoba argues that Russian criminology as a discipline stems mainly from the field of criminal law, acting as its isolated reflection from legal sciences. It has its own achievements, manifested by the realization of ideas contained in the preventive act and criminal code, as well as making the contribution to the development of the global sociological and anthropological research. Furthermore, it can be said that Russia saw the occurrence of symbolical, ground-breaking moments for the criminological thought globally, aspects of which pioneered in that country.

KEYWORDS: Russian criminology, the history of criminology, criminological theories

1. Wprowadzenie

Niniejszy artykuł stanowi próbę rekonstrukcji historycznej, która ma na celu odpowiedź na pytanie: jak wyglądał rozwój kryminologii w samych początkach tej dyscypliny na terenach rosyjskich, a konkretniej – w dziewiętnastowiecznym Imperium Rosyjskim? Badania oraz analiza przedstawionego tematu opierają się na metodzie historycznej i kompilacji zebranych faktów pozyskanych ze źródeł „pierwotnych” i „wtórnych” (zawartych w bibliografii), które autor porządkuje, poddaje ocenie i ponownie wyklada w poukładanym systemie opisowym odpowiadającym na zadane pytanie badawcze.

Bardzo trudno wskazać konkretny moment albo wydarzenie, które stało u genezy kryminologii w Europie. Oczywiście w odróżnieniu od czasu wprowadzenia terminu nazywającego ową naukę, gdzie dokładną datę można wyznaczyć na 1885 r. (wydanie książki Raffaele’a Garofalo pod tytułem *Kryminologia*)¹. Sama jednak kryminologia, czy to rozumiana w sposób pozytywistyczny jako nauka empiryczna, pomocnicza względem szeroko rozumianego prawa karnego², czy też postrzegana w odmienny sposób, zaczyna funkcjonować dużo wcześniej, ponieważ jej główne założenia, idee oraz nurty pojawiają się już przed 1885 r.³ Zainteresowanie zjawiskiem przestępstwa i jego sprawcą zauważyć można już od czasów autorów antycznych, np. u Arystotelesa, dopatrującego się genezy przestępczości, czy Platona, który w swoich *Prawach* i innych pracach wyrażał ideę zasady nieuchronności od odpowiedzialności. Wskazywał on też na cele karania przestępców: naprawienie samego sprawcy, usunięcie złego przykładu dla współobywateli oraz pozbycie się przez państwo szkodliwej jednostki⁴.

---

¹ Warto zaznaczyć, że jako pierwszy terminu tego użył Paul Topinard w 1879 r., lecz do powszechnego języka słowo to weszło za sprawą R. Garofala.

² Por. dokładniej np. K. Krajewski, *Teorie kryminologiczne a prawo karne*, Dom wydawniczy ABC, Warszawa 1994, s. 115–127.

³ K. Krajewski, *Czy prawo karne potrzebuje kryminologii, a kryminologia prawa karnego?*, w: *Prawo karne jutra: między pragmatyzmem a dogmatyzmem*, red. W. Zalewski, C.H.Beck, Warszawa 2018, s. 2–15.

⁴ O.Ju. Elchaninova, *K voprosu o vzgljadakh Platona na instituty „Prestuplenie” i „Nakazanie”*, „Vestnik Samarskogo juridicheskogo instituta” 2011, nr 2, s. 13–18.

Za punkt odniesienia przyjmuje się jednak XIX stulecie. To właśnie wtedy klasyczna szkoła prawa karnego ustępuje pozytywistycznej, która dzięki swoim nowatorskim poglądom na prawo karne i zjawiska przestępne pozwala kryminologii stać się dziedziną uzasadnioną i ugruntowaną⁵. W tym czasie ukazuje się praca *Człowiek zbrodniarz*, której autor – Cesare Lombroso – podejmuje swoją próbę odpowiedzi na pytanie, dlaczego popełniane są przestępstwa, dając początek antropologii kryminalnej, wchodzącej w skład kryminologii⁶. Publikacja ta wyznacza symboliczny początek kryminologii na 1876 r. Mimo wszystko data ta jest umowna, ponieważ już w 1764 r. znany włoski prawnik Cesare Beccaria publikuje książkę *O przestępstwach i karach*, podejmując tym samym nie tylko refleksję z zagadnień filozofii prawa karnego, ale również natury kryminologicznej. Natomiast idąc tą drogą badawczą, należy zauważyć, że jeszcze przed nim Monteskiusz w traktacie *O duchu praw* rozważa o profilaktycznym znaczeniu kar, stawiając akcent na zasadzie humanitarności i twierdząc, że system karania oparty na bezmyślnym okrucieństwie powoduje **zdziczenie** społeczeństwa (nie stanowiąc skutecznej prewencji). Wpisując z kolei w to wszystko tradycję rosyjską, można powiedzieć, że pierwsze empiryczne badania z dziedziny kryminologii zostały przedstawione już w 1823 r.⁷, czyli aż 53 lata wcześniej niż publikacja samego C. Lombrosa.

Podobnie jak w Europie, w Rosji także nie da się podać innej daty powstania kryminologii, jak tylko symboliczna. Wiąże się to mianowicie z tym, że jeszcze przed pojawieniem się rozważań Nikołaja Siergiejewskiego nad koniecznością rozdzielenia kryminologii od prawa karnego kryminologia mogła już poszczycić się swoimi osiągnięciami i przedstawicielami, nawet mimo braku zarysowanych granic tej dziedziny oraz bez nazywania swojej dyscypliny (w okresie, kiedy wchodziła w skład nauki prawa karnego *sensu largo*).

Niewątpliwie jednak trudno byłoby mówić o początkach danej dziedziny naukowej bez nakreślenia kontekstu historycznego, tworzącego dla niej wcześniej odpowiednie warunki formalne. Są to m.in.: reformy Piotra I, których skutkiem było powstanie policji w 1718 r., reformy Elżbiety Romanowej, która realizowała idee wcześniej wspomnianych już prekursorów filozofii prawa karnego – C. Beccaria i Monteskiusza – w zakresie prawodawczym, mówiąc otwarcie po raz pierwszy o polityce prewencyjnej⁸,

⁵ Ibidem.

⁶ Przed wyklarowaniem się nauki, jaką jest kryminologia, można było wyliczyć równoległe rozwijające się dziedziny nazywane: antropologią kryminalną, biologią kryminalną i socjologią kryminalną, o czym można przeczytać np. u N. Siergiejewskiego (we wstępie do „Kursu rosyjskiego prawa karnego”) lub u F. von Liszta.

⁷ Ja.I. Gilinskij, *Kriminologija: teorija, istorija, ehmpiricheskaja baza, socialnyj kontrol*, Izdatelskij Dom „Alef-Press”, Sankt Peterburg 2009, s. 12 i 171.

⁸ Por. V.M. Emeljanov, *Istorija profilaktiki pravonarushenij v Rossii v dorevoljucionnyj period*, „Nauchno-metodicheskij ehlektronnyj zhurnal «Koncept»” 2015, t. 13, s. 2376–2380.

czy przemiany przypadające na pierwsze lata panowania Aleksandra I, liberalnego reformatora lat 1801–1805⁹. Jednym z ważniejszych czynników warunkujących powstanie kryminologii okazał się szczególnie w tym czasie w Rosji rozwój nauki prawa karnego (pozostającej w ścisłej relacji z kryminologią¹⁰). Spowodowany był on kodyfikacją prawa przeprowadzoną w latach 1830–1835 i uchwaleniem pierwszego kodeksu karnego z 1845 r., przez co kryminologia na terenach rosyjskich wyrosła głównie z prawa karnego. Tworzona była więc w głównej mierze przez rosyjskich prawników, co odróżniało ją niejako od początków owej nauki na świecie, gdyż w Europie, a konkretniej we Włoszech, zapoczątkował ją C. Lombroso, sądowy lekarz i psychiatra, a za Atlantykiem, w USA – kręgi badaczy socjologów, a nie prawników.

Systematyzując ogólne ramy rozwoju rosyjskiej myśli kryminologicznej, należy stwierdzić, że początek pierwszego etapu kryminologii w Rosji wyznaczają rozważania Aleksandra Radiszczewa nad istotą prawa karnego, a koniec tego etapu to ogłoszenie w 1823 r. rezultatów empirycznych badań statystycznych z danej dziedziny przez Karla Fiodorowicza Germana. Następnie przedstawiając holistycznie historię owej dyscypliny, należy zwrócić uwagę na omówienie zjawisk niezwykle ważnych dla prawa karnego i polityki kryminalnej na terenach Imperium Rosyjskiego oraz tym samym dla pozostającej z nimi w relacji kryminologii. Zjawiskami tymi są: wprowadzenie w życie ustawy prewencyjnej z 1832 r. o zwalczaniu i zapobieganiu przestępczości (ustawy charakteru niespotykanego do tej pory na świecie) oraz opracowanie pierwszego rosyjskiego kodeksu karnego znanego pod nazwą Kodeks kar głównych i poprawczych z 1845 r. W drugiej połowie XIX w. można zauważyć kolejny etap rozwoju opisywanej dyscypliny, charakteryzujący się powstawaniem kryminologii *sensu stricto*. Wtedy to wraz ze szkołą socjologiczną, z jej najważniejszymi przedstawicielami: Michaiłem Duchowskim i Iwanem Fojnickim, a także z nurtem antropologicznym, którego najbardziej znaczącym przedstawicielem był Dymitr Dril, tworzy się rosyjska tradycja kryminologiczna, aż do dojrzałych spostrzeżeń N. Siergiejewskiego postulujących odłączenie się kryminologii od prawa karnego.

2. Z rosyjskiej myśli kryminologicznej XIX w.

Pierwsze w Rosji refleksje zwiastujące powstanie kryminologii, wpływające z dziedziny prawa karnego, zauważalne są już w 1802 r.¹¹. W tym czasie Aleksander

---

⁹ Zob. więcej w: A. Djomkin, *Dnejj Aleksandrowykh prekrasnoe nachalo: Vnutrennjaja politika Aleksandra I v 1801–1805 gg.*, Kuchkovo pole, Moskwa 2012, s. 5–117.

¹⁰ K. Krajewski, *Czy prawo...*, s. 9–15.

¹¹ L.M. Prozumentov, A.V. Shesler, *Kriminologija – Uchebnoe posobie*, red. L.M. Prozumentov, A.V. Shesler, Dom Tomskiego gosudarstvennogo universiteta, Tomsk 2017, s. 47.

Radiszczew, znamienity filozof, myśliciel społeczny i prawnik, pracujący m.in. w komisji reform ustawodawczych za Aleksandra I, w swojej pracy *О законоположении* („O pozycji praw”) pisze o rezultatach rozmyślań nad rewolucyjnymi przemianami prawniczymi swojego wieku (w czasach przebywania na zesłaniu na Syberii), które doprowadzają filozofa do myśli o charakterze kryminologicznym, dotyczącej istoty przestępstwa, kary za nie, jak również sposobów zapobiegania mu¹². Według tego autora ogólną funkcją prawa jest wskazywanie każdemu obywatelowi zarówno jego przywilejów, jak i obowiązków, z wszelkimi zakazami oraz dozwoleńcami ustanowionymi przez państwo: „Powiedzieć można, że prawo w społeczeństwie służy jako zasada pokazująca ścieżkę, będącą latarnią znamionującą czyny niebezpieczne, których w społeczności być nie powinno”¹³. Samo prawo natomiast nie jest w stanie zapobiec przestępstwu, dlatego „bez względu na to, jak bolesne jest dla miłującego ludzi prawodawcy ustanawianie kar [...] kara zgodna z prawem upewni jego dobre serce, że pełni ona tylko funkcję ogrodzenia wokół praw grupowych i osobistych, forticy postawionej przeciwko wszelkim gwałtom, szaleństwu osoby naruszającej normy, [...] niegodziwości i zbrodni”¹⁴. Co najważniejsze z punktu widzenia kryminologii, A. Radiszczew sformułował również tezę dotyczącą celowości i ważności prowadzenia badań statystyczno-porównawczych przestępstw, ich przyczyn oraz skuteczności kar¹⁵. Pisał, że na podstawie zebranych danych statystyki sądowej można sformułować wnioski na m.in. następujące tematy: jakie prawa są najczęściej łamane; przyczyny i motywy przestępstw; dynamika przestępczości; do jakich środków uciekają się przestępcy, by uniknąć odpowiedzialności; dlaczego między popełnieniem przestępstwa a ukaraniem mija długi czas obniżający samą efektywność kary, czy też dlaczego niektóre sprawy przeciągają się latami, a niektóre są rozstrzygane w krótkim czasie¹⁶. Wiedza ta zdaniem A. Radiszczewa miałaby ogromne znaczenie dla ochrony ładu społecznego, gdyż głównym aksjomatem filozofa było to, że lepiej jest zapobiegać przestępstwom niż usuwać ich skutki¹⁷.

¹² M.V. Vodolago, „*O zakonopolozhenii*” A.N. Radishheva, „Aktualnye problemy rossijskogo prava” 2008, nr 3, s. 36–43, por. również: V.V. Luneev, *Istoriya kriminologii*, w: *Uchebnik dlja akademicheskogo bakalavriata*, Institut gosudarstva i prava Rossijskoj akademii nauk, Moskwa 2016, s. 57–58; L.M. Prozumentov, A.V. Shesler, *Kriminologija – Uchebnoe...*, s. 47 i 48; *Kriminologija*, red. F.K. Zinnurova, KJUI MVD Rossii, Kazan 2019, s. 49–54 i 116.

¹³ A.N. Radiszczew, *O zakonopolozhenii (1802)*, w: Idem: *Połnoje sobranije soczinienij*, t. 3, Izd-wo Akademii Nauk SSSR, Moskwa–Leningrad 1954, s. 145. Jeśli nie wskazano inaczej, tłumaczenia cytatów obcojęzycznych są mojego autorstwa – M.A.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, s. 150–152.

¹⁶ M.V. Vodolago, „*O zakonopolozhenii*”..., s. 39–41.

¹⁷ Ibidem.

Następnym momentem przełomowym było ogłoszenie wyników pierwszego badania empirycznego, zatytułowanego „Badania nad liczbą samobójstw i zabójstw w Rosji w latach 1819–1820” (*Изыскание числе самоубийств и убийств в России за 1819 и 1820 годы*), na posiedzeniu, które odbyło się 17 grudnia 1823 r. w Akademii Nauk¹⁸. Autorem wykazu był K.F. German – rosyjski historyk, a przede wszystkim znamienity statystyk¹⁹. Niestety ta przełomowa praca została opublikowana dopiero w 1832 r., w języku francuskim²⁰, ponieważ prezentowany temat kłócił się z mentalnością społeczności tamtych czasów i był niewygodny dla ówczesnych władz²¹ – szczególnie negatywnie o przedstawionych badaniach wypowiedział się m.in. carski minister edukacji narodowej Aleksander Szyszkow²². Mimo braku pozytywnego odbioru wydarzenie to jednak jest o tyle ważne, że daje symboliczny początek rosyjskiej, jak i światowej suicydologii²³.

W odniesieniu zaś do kryminologii europejskiej należy wspomnieć, że prekursor statystyki kryminalnej Adolf Quetelet swoje pierwsze badania publikuje dopiero w 1827 r.²⁴, czyli kilka lat po ogłoszenia rezultatów badań statystycznych K.F. Germana, a sam wcześniej wspomniany A. Radiszczew sięga istoty problematyki konieczności postawienia tzw. pytania Quetelowskiego jeszcze w pierwszych latach XIX w.²⁵. Oczywiście należy wyjaśnić, że błędne jest twierdzenie, iż K.F. German z powodu wyprzedzenia o 4 lata A. Queteleta jest autorem pierwszej na świecie statystyki kryminologicznej, gdyż pierwsze takie statystyki powstawały już chociażby w Anglii w drugiej połowie XVII w.²⁶. Jeżeli nawiązywać natomiast do A. Radiszczewa, to trzeba powiedzieć, że mimo iż poruszył wcześniej zagadnienia istotne, postulując powstanie statystyki kryminalnej, to mówił o tym wyłącznie w sposób teoretyczny, a w odróżnieniu od niego to właśnie A. Quetelet był twórcą ostatecznej metody statystyki kryminalnej, co stanowi fakt bezsprzeczny²⁷. Autor niniejszego artykułu pragnie

¹⁸ S.V. Bogdanov, *Samoubijstva v Sankt-Peterburge vo vtorojj polovine XIX veka: Mashtaby, tendencii, problemy nedoucheta*, „Suicidologija” 2013, nr 4 (13), s. 4.

¹⁹ Zob. więcej: A.Ju. Skrydlov, *Akademik K.F. German: na peresechenii nauki i gosudarstvennoj sluzhby (k 250-letiju so dnja rozhdenija uchenogo)*, „Sociologija nauki i tekhnologii” [„Sociology of Science and Technology”] 2017, nr 1, s. 16–27.

²⁰ Ja.I. Gilinskij, *Kriminologija: teorija...*, s. 151; I. Aminov, *Istorija statistiki samoubijstv v Rossii v dorevoljucionnuju i sovetskiju ehpokhi*, „Socialnye aspekty zdorovja naselenija” 2015, nr 1 (41), s. 3–25.

²¹ E.B. Ljubov, P.B. Zotov, V.M. Kushnarjov, *Istorija razvitija suicidologii v Rossii*, „Suicidologija” 2017, t. 8, nr 3 (28), s. 23.

²² Ja.I. Gilinskij, *Kriminologija: teorija...*, s. 150.

²³ Ibidem.

²⁴ A. Amatrudo, *Criminology and Political*, Theory SAGE Publications Ltd, London 2009, s. 15.

²⁵ M.V. Vodolago, „O zakonopolozhenii” ..., s. 39–41.

²⁶ A.S. Ettinger, *Adolf Quetelet – twórca naukowej statystyki i socjologii kryminalnej: w pięćdziesięciolecie śmierci*, „Economista” 1925, t. 1, s. 122.

²⁷ Ibidem, s. 124.

w tym fragmencie rozważań przede wszystkim zaznaczyć, że na terenach rosyjskich także pojawiały się intensywne refleksje i prowadzono badania w sferze statystyk kryminologicznych, a dorobek rosyjski wpisuje się w kontekst europejskiej kryminologii i jest z nią integralnie związany. Jest to potwierdzenie faktu, że to, co działo się w Europie, odbijało się echem w Rosji, która próbowała niekiedy z wyprzedzeniem reagować i podłapywać pewne idee w intelektualnym starciu międzyeuropejskim.

Po K.F. Germanie kolejnym zasługującym na przywołanie kontynuatorem intensywnych badań statystycznych był Jewgienij Mikołajewicz Anuczyn²⁸. Opierając się na metodzie statystycznej, prowadził badania zesłanych na Syberię skazańców. Na podstawie tych badań próbował wyciągać wnioski m.in. na temat motywów przestępstw w zależności od dawniej zajmowanej przez więźnia pozycji społecznej²⁹. Rezultaty swojej pracy opublikował pod tytułem *Исследования о проценте сосланных в Сибирь в период 1827–1846 годов* („Badania nad odsetkiem zesłanych na Syberię w latach 1827–1846”)³⁰. Zagadnieniami statystycznymi w carskiej Rosji w późniejszych latach zajmowali się jeszcze A. Hwostow i I. Orłow³¹.

Następnym ważnym wydarzeniem wskazującym na rozwój myśli w sferze polityki kryminalnej³² jest wydanie pierwszej na świecie (według profesora Olega Wiktorowicza Starkowa)³³ pełnej skodyfikowanej ustawy prewencyjnej w Rosji, która stanowiła zwieńczenie działań podejmowanych w celu kontroli przestępczości od XVII w. w sferze prawodawczej³⁴. Nosiła ona tytuł *Устав о предупреждении и пресечении преступлений* („O zwalczaniu i zapobieganiu przestępczości”), a opracowana została jako element projektu wielkiej kodyfikacji prawa rosyjskiego z 1832 r. i wchodziła w skład XIV tomu zbioru praw Imperium Rosyjskiego³⁵. Jest to bardzo unikalny akt prawny wprowadzający system organizacyjno-prawno-prewencyjny na terenie całego kraju (uaktualniany w ciągu XIX w., np. w 1867 r.), ukazujący zarówno prawa, jak i obowiązki podmiotów profilaktyki przestępczej³⁶. Co rewolucyjne, ustawa nie tyle zakazywała, poprzez określoną abstrakcyjną albo generalną normę prawną,

²⁸ A.N. Varygin, V.G. Gromov, O.V. Shljapnikova, *Osnovy kriminologii i profilaktiki prestuplenijj*, red. A.N. Varygin, Jurajt, Moskwa 2019, s. 27.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ L.M. Prozumentov, A.V. Shesler, *Kriminologija – Uchebnoe...*, s. 48.

³² W naukach penalnych istnieje spór, czy zaliczać politykę kryminalną do kryminologii, czy może traktować ją jako oddzielną dziedzinę. Jeśli weźmie się jednak pod uwagę pierwszą możliwość, wydanie pierwszej na świecie ustawy prewencyjnej stanowi o dużym osiągnięciu, nieocenionym dla dyscypliny kryminologicznej tamtego okresu.

³³ *Kriminologija...*, s. 53.

³⁴ A.V. Ushanov, *Pravovye osnovy preduprezhdenija pravonarushenijj v Rossijskoj Imperii*, „Nauchnyj portal MVD Rossii” 2011, nr 4, s. 78–82.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

jakiegoś konkretnego zachowania, ile również nakazywała podmiotom profilaktyki przestępczej (władzy, duchowieństwu, policji) nie dopuszczać do przestępczości i przeciwdziałać jej przyczynom³⁷. Istotę całej ustawy najlepiej przedstawia jej art. 1, stanowiący niejako swoistą preambułę do tego aktu normatywnego: „1. Gubernatorzy, miejscowa policja i wszystkie osoby mające zwierzchnictwo nad częścią życia cywilnego lub wojskowego zobowiązani są wszystkimi zależącymi od nich środkami zapobiegać i nie dopuszczać do wszelkich działań zmierzających w stronę złamania odpowiedniego szacunku dla wiary, spokoju i porządku publicznego, dobrego działania, bezpieczeństwa osobistego, czy też bezpieczeństwa własnościowego, kierując się sposobami nadanymi im przez prawo nakładania kar, udzielania instrukcji, jak i zasadami w powyższej ustawie określonymi”³⁸. Ustawa dzieli się na pięć działów stanowiących zapobiegawcze normy prawne lub instrukcję dla konkretnych podmiotów profilaktyki w określonej dziedzinie³⁹. Dział pierwszy opisuje zapobieganie przestępczości przeciwko wierze prawosławnej – przykładem może tu być art. 15, który nakłada na policję obowiązek pilnowania, żeby na ulicach w pobliżu cerkwi w czasie służby świętej nie było zamieszek, nieporządku i krzyków⁴⁰. Zapobieganie przestępstwom w kontekście wymienionej ustawy dotyczyło w głównej mierze sfer porządku społecznego, urzędu władzy, zgromadzeń publicznych, o czym mówiły działy drugi i trzeci, natomiast działy czwarty i piąty stanowiły o zapobieganiu przestępstwom przeciwko osobom i ich własności⁴¹.

Ustawa odsyłała również do innych źródeł rosyjskiego prawa, takich jak *Ułożenie kar*, znajdujące miejsce w zbiorze *Imperium Rosyjskiego*, a następnie do kodeksu karnego, ustawy o cenzurze, ustawy o lekarzach czy ustawy o handlu. Co najważniejsze, ten akt normatywny wykorzystywał sposoby prewencji kryminalnej spotykane też współcześnie⁴². Przykładem mogą być rozwiązania z zakresu zapobiegania alkoholizmowi polegające na zakazie spożywania alkoholu w miejscach publicznych, określenie procedur postępowania w przypadku rozbojów czy przy naruszeniach spokoju publicznego. Niektóre z metod zakładały także system norm z podwójną prewencją, dotyczącą zapobiegania zabójstwom i cielesnym obrażeniom⁴³. W omawianym akcie normatywnym można znaleźć szereg różnorodnych przepisów prewencyjnych, począwszy chociażby od tych nakazujących właścicielom zwierząt trzymanie

³⁷ *Svod zakonov Rossijskoj Imperii*, t. 14: *Ustawy o pasportach, o preduprezhdenii prestupлений, o cenzurze, o soderzhashhikhsja pod strazheju, i o ssylnykh*, Tip. Vtorogo Otdelenija Sobstvennoj E.I.V. Kancelarii, Sankt Peterburg 1857, s. 295–390.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem, s. 297.

⁴¹ Ibidem, s. 357 i 375.

⁴² A.V. Ushanov, *Pravovye osnovy...*, s. 82.

⁴³ Ibidem.

ich na uwięzi lub za ogrodzeniem w celu uniknięcia potencjalnych szkód (art. 345 ww. aktu), aż do zakazu noszenia broni przez wszystkich, którym prawo na to nie zezwala (art. 341 ww. aktu). Ustawa zawiera również wiele instrukcji skierowanych do podmiotów profilaktyki kryminalnej (głównie policji), których przykładami mogą być procedury opisane w art. 512 ww. aktu, stanowiące normę postępowania z odebranymi rzeczami pochodzącymi z rozboju, czy procedury niezbędne do wykonania przy odnalezieniu martwego ciała, do których zaliczono szczegółowe oględziny zwłok w celu określenia przyczyn zgonu.

Drugim ważnym wydarzeniem było opracowanie pierwszego w Rosji kodeksu prawa karnego, co nastąpiło w 1845 r. za sprawą II Oddziału Kancelarii Osobistej cara Mikołaja I, który był również odpowiedzialny za wcześniejszą kodyfikację praw z 1832 r.⁴⁴. Jest to fakt ważny dla kryminologii o tyle, że definicja przestępstwa, wokół której obraca się cała dyscyplina, mówi, iż przestępstwo jest „kategorią społeczną, zachowaniem naruszającym pewien szczegółowy rodzaj norm społecznych w postaci norm prawa karnego”⁴⁵. Sam kodeks był znany pod nazwą *Уложение о наказаниях уголовных и исправительных* (Kodeks kar głównych i poprawczych) i składał się z 12 rozdziałów podzielonych na podrozdziały, w których mieściły się 2224 artykuły⁴⁶. Rozdział pierwszy definiował ogólnie samo przestępstwo i zasady odpowiedzialności karnej, w pozostałych rozdziałach z kolei skupiono się na konkretnych przestępstwach. Według omawianego kodeksu można odróżnić przestępstwo od występku. Już na samym początku tego aktu prawnego czytamy: „Przestępstwo jest wszelkim naruszeniem zasad, które stanowią zamach na prawa Władzy Najwyższej i ustanowionych przez Nią władz albo na bezpieczeństwo społeczeństwa lub osoby prywatne”⁴⁷, co wskazuje na rozszerzone rozumienie przestępstwa. Czytając dalej, dowiadujemy się, że „Naruszenie zasad, przeznaczonych dla ochrony określonych praw i społecznego albo osobistego bezpieczeństwa, albo korzyści, nazywa się występkiem”⁴⁸. Występek więc różni się od przestępstwa tym, że stanowi tylko wykroczenie przeciwko pewnym zasadom, a nie przeciwko samej władzy, społeczeństwu czy też osobom prywatnym. Podobnie jak współczesne kodeksy karne kodeks z 1845 r. na podstawie art. 4 wyróżnia również przestępstwo (i występki) z zaniechania, a na

⁴⁴ Zob. B.N. Zemcov, *Istoriija gosudarstva i prava Rossii*, Moskovskij gosudarstvennyj universitet ehkonomiki, Moskva 2008, s. 137–140.

⁴⁵ W. Filipkowski, E.M. Guzik-Makaruk, *Zagadnienia podstawowe kryminologii jako nauki*, w: *Kryminologia. Stan i perspektywy rozwoju*, red. W. Filipkowski i in., Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2019, s. 40–42.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ *Ulozhenie o nakazanijach ugovolnykh i ispravitelnykh*, Tip. 2 otd-nija sobstv. e. i. v. Kanceljarii, Sankt Peterburg 1845, s. 1.

⁴⁸ Ibidem, s. 2.

podstawie art. 5 dzieli je na umyślne i nieumyślne⁴⁹. Co więcej, z art. 6 można wyczytać, że przestępstwa i występki umyślne dzielą się na dwa stopnie: „1-szego, kiedy działanie niezgodne z prawem zostało uczynione nie w sposób nagły, lecz na skutek wcześniej zaplanowanego zamiaru lub zamysłu; 2-ego, kiedy owo [działanie – M.A.] uczyniono, chociaż i z zamiarem, ale poprzez nagłe wzburzenie, bez przemyślenia”⁵⁰. Z kolei na podstawie art. 7 można wywnioskować, że znamię przestępstwa i występkę musi stanowić czyn zawiniony⁵¹.

Dalsza refleksja nad prawem karnym, z którego to narodziła się omawiana dyscyplina na terenie Rosji, doprowadziła do powstania nurtu socjologicznego. Od tego momentu badacze podejmujący rozważania nad prawem karnym zaczęli odnosić się do przestępstwa nie tylko jak do pojęcia z zakresu prawa karnego, ale również zaczęli ujmować je jako zjawisko społeczne, poszerzając swoje spojrzenie na dany fenomen, wykazując niepełność wcześniejszego rozumienia, czy też krytykując klasyczną szkołę prawa karnego, stanowiącą, że akt przestępczy wywodzi się z wolnej woli człowieka⁵². Podkreślali oni znaczącą rolę samego społeczeństwa i jego oddziaływanie na jednostkę, która staje się przestępcą w określonym środowisku. „Stawiali bowiem przed sobą zadanie wszechstronnego poznania wzajemnych relacji między środowiskiem społecznym a przestępczością. Rozumieli, że poznanie przestępczości jako całości zależy od pełnego zgłębienia jej przyczyn, dlatego też szczególną uwagę zwracali na analizę wielu danych, świadczących o statystycznej zależności między różnymi cechami społecznymi i indywidualnymi przestępców z jednej strony, a faktami naruszenia prawa karnego z drugiej, stąd za najważniejszą metodę badań uznawali analizę statystyczną”⁵³. Najbardziej znamienitymi przedstawicielami owego nurtu socjologicznego byli Michał Duchowski i Iwan Fojnicki.

W 1872 r. M. Duchowski, krytykując klasyczne podejście do zagadnienia przyczyn przestępstwa, przedstawia poglądy socjologiczne w swoim wstępie do wykładów z dziedziny prawa karnego pod tytułem *Задачи науки уголовного права* („Zadania nauki prawa karnego”)⁵⁴. Etiologia przestępczości, według niego, wynikała z systemu społecznego, a przyczynami pojawienia się przestępstwa były m.in.: system polityczny, warunki ekonomiczne społeczności, poziom jej ogólnej świadomości, jak i rozwinię-

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem.

⁵² K. Laskowska, *Kierunki rozwoju kryminologii w Rosji*, „Archiwum Kryminologii” 2007–2008, t. 29–30, s. 144.

⁵³ Ibidem, s. 143–144.

⁵⁴ L.M. Prozumentov, A.V. Shesler, *Kriminologija – Uchebnoe...*, s. 49; V.N. Burlakov, N.M. Kropachev, V.V. Vandyshev, *Kriminologija: Uchebnoe posobie*, red. V.N. Burlakov, N.M. Kropachev, Sankt-Peterburgskij Gosudarstvennyj Universitet, Sankt Peterburg 2013, s. 44.

tego poczucia moralnego⁵⁵. Oprócz tego bardzo silny nacisk kładł badacz na samo znaczenie socjologicznych aspektów prawa karnego, które miały pomóc w zapobieganiu przestępczości przez wyeliminowanie poznanych przyczyn społecznych naruszeń praw⁵⁶. Duchowski był niewątpliwie jednym z najważniejszych rosyjskich kryminologów, a jego wkład w tę dziedzinę jest nie do przecenienia, ponieważ to właśnie on, wychodząc od refleksji nad prawem karnym, zapoczątkował w Rosji dyskusję nad aspektami kryminologicznymi.

Nurt socjologiczny był tworzony także przez Iwana Fojnickiego, przewodniczącego i twórcę Międzynarodowego Związku Rosyjskich Kryminologów⁵⁷ (1897–1914)⁵⁸. Sformułował on podstawowe założenia tego nurtu, udowadniając, że kara nie stanowi jedyne go sposobu zapobiegania przestępczości, statystyka przestępcza pokazuje bowiem, że przyczyna przestępstwa nie leży wyłącznie w osobowości przestępcy, ale tkwi także w społeczności, w której on żyje i wychowuje się. Fojnicki był również autorem teorii czynników przestępczości, której podstawowe założenie głosi, że na przyczyny przestępstwa wpływają czynniki indywidualne, społeczne i fizyczne. Pogląd ten został opublikowany w artykule pod tytułem *Влияние времени года на распределение преступлений* („Wpływ pór roku na rozłożenie przestępstw”) w 1873 r.⁵⁹. Innymi kryminologicznymi pracami tego badacza były m.in. *Факторы преступности* („Czynniki przestępstwa”) czy też *Женщины – преступницы* („Kobiety – sprawczynie”). Co więcej, niewątpliwie można go także nazwać międzynarodowym przedstawicielem nurtu socjologicznego w kryminologii, gdyż brał czynny udział w konferencjach zagranicznych i publikował prace nie tylko w języku rosyjskim⁶⁰.

Oprócz nurtu socjologicznego w Rosji rozwijał się również nurt antropologiczny, którego najbardziej znaczącym przedstawicielem był Dymitr Dril, żyjący w latach 1846–1910⁶¹. Był on nie tylko teoretykiem, ale i kryminologiem praktykiem⁶² oraz autorem książek: *Новые влияния* („Nowe czynniki”, 1880), *Преступный*

⁵⁵ M.V. Dukhovskojj, *Zadachi nauki ugolovnogogo prava. Vstupitel'naja lekcija – chitannaja 3 oktjabrja 1872 goda, I. d. docentja M.V. Dukhovskim*, „Vremennik Demidovskogo Juridicheskogo Liceja” 1873, kniga 4, s. 220–252.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Kontynuatorem tegoż związku jest dzisiejszy Союз криминалистов и криминологов, w skrócie: СКК.

⁵⁸ *Kriminologija...*, s. 65.

⁵⁹ L.M. Prozumentov, A.V. Shesler, *Kriminologija – Uchebnoe...*, s. 126.

⁶⁰ Por. A.V. Smirnov, *Fojnickij Ivan Jakovlevich*, „Rossijskij Juridicheskij Zhurnal” 2007, nr 4, [b.s.], <http://www.ruzh.org/?q=ru/node/101> [dostęp: 8.11.2022].

⁶¹ Zob. N.F. Kuznecova, *Problemy kriminologicheskijj determinacii*, Izdatelstvo Moskovskogo uniwersiteta, Moskwa 1984, s. 150–152.

⁶² V.G. Stacenko, *Kriminologija: Uchebno-metodicheskijj kompleks*, Vitebskijj gosudarstvennyj universitet imeni Masherova, Vitebsk 2009, s. 20–21.

человек („Człowiek zbrodniarz”, 1882), *Малолетние преступники* („Małoletni przestępcy”, 1884–1888) czy też *Психофи-зические типы в их соотношении с преступностью* („Psychofizyczne typy wobec przestępczości i jej odmian”, 1890)⁶³. Jako przedstawiciel nurtu antropologicznego D. Dril nie zgadzał się z C. Lombrosem, ponieważ przyczyn zbrodni – zamiast w fizjonomii człowieka⁶⁴ – dopatrywał się w psychologii. Sądził, że przestępstwo stanowi produkt tzw. przyczyn **bliższych**, stanowiących deprawację ludzkiej organizacji psychofizjologicznej, oraz tych **bardziej oddalonych**, czyli niekorzystnych warunków zewnętrznych doprowadzających do pierwszych, **bliższych** przyczyn⁶⁵.

Rozwój kryminologii przejawiający się w działalności wspomnianych autorów rosyjskich, a także w osiągnięciach zagranicznych, które, co niewątpliwie widać, gdy analizuje się prace N. Siergiejewskiego, dotarły na tereny rosyjskie, podsuwa badaczowi myśl o rozdzieleniu kryminologii od prawa karnego⁶⁶. Owa refleksja została zawarta w jego wstępie do *Пособии к лекциям по русскому уголовному праву* („Kurs wykładów rosyjskiego prawa karnego”), który został wydany w 1890 r. i opowiadał o nauce prawa karnego w znaczeniu szerokim, uzupełnionym o dane kryminologiczne⁶⁷. We wprowadzeniu autor omawia, co powinno wchodzić w skład nowej nauki prawa karnego i jakie powinny być jej zadania. Podkreśla, że prawo karne *sensu largo* powinno zawierać oprócz dogmatycznej nauki prawa karnego również poglądy narodu na prawo⁶⁸, powszechną i narodową historię prawa oraz naukę pomocniczą, łączącą w sobie spojrzenie na przestępstwo z punktu widzenia antropologii, biologii i socjologii⁶⁹. Owa nauka ostatecznie nie została w żaden sposób zdefiniowana oraz nazwana, ale można twierdzić, że w przedstawionych rozważaniach wprost mówiono o dyscyplinie kryminologicznej w dzisiejszym znaczeniu, a której to termin wysunął R. Garofalo w 1885 r. Co więcej, autor postulował konieczność odłączenia się tej nowej nauki (kryminologii) od prawa karnego *sensu stricto*. Pisał: „Każdą nauką określa

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Twierdzenie, że C. Lombroso upatrywał przyczyn przestępczości w fizjonomii człowieka, stanowi uproszczenie, konieczne z powodu wymaganej ograniczonej objętości tego artykułu. Jednakże należy zaznaczyć, iż Lombroso zakładał zapóźnienie w ewolucji moralnej sprawców, które to dopiero może uwidaczniać się np. w cechach fizycznych, antropologicznych.

⁶⁵ V.G. Stacenko, *Kriminologija...*, s. 20–21.

⁶⁶ A.I. Chuchaev, *Stanovlenie v Rossii doktriny ugovolnogo prava, ego predmeta i metoda*, „Aziatsko-Tikhookeanskij region: ehkonomika, politika, pravo” 2021, nr 3, s. 131–135.

⁶⁷ N.D. Sergeevskij, *Russkoe ugovolnoe pravo. Obshhaja chast: posobie k lekcijam*, Izdanie 2-e, Knizhnyj magazin A.F. Cinzerlinga, Sankt Peterburg 1890, s. 1–20.

⁶⁸ N. Siergiejewski do określenia poglądów narodu na prawo używa terminu „prawo-poglądy narodu” (w tłumaczeniu). Pojęcie to można odnaleźć chociażby w pracy „Współczesne zadania prawa karnego” z 1883 r., a oznacza ono według badacza ustosunkowanie się moralne określonego narodu do kwestii prawnych ukształtowanych przez wpływ kultury oraz tradycji.

⁶⁹ N.D. Sergeevskij, *Russkoe ugovolnoe...*, s. 16–20.

swoim zakresem trzy czynniki, czyli swój przedmiot, cel i metodę. Przy stwierdzeniu jedności tych trzech czynników w dwóch różnych badaniach możemy powiedzieć, że oba badania wchodzą albo powinny wejść w zakres jednej nauki. [...] Cel badania nauki prawniczej⁷⁰ [...] w żadnej mierze nie odpowiada biologicznym i socjologicznym badaniom, które nie posiadają podobnych celów⁷¹. Według N. Siergiejewskiego podobieństwo przedmiotu dwóch dyscyplin: prawa karnego i kryminologii, sprawia, że „w takim wypadku nasuwają się wnioski, iż prawnokarne badania z jednej strony są biologiczne i socjologiczne, lecz z drugiej różnice w celu i metodzie nie mogą doprowadzić do wprowadzenia ich w system jednej nauki; takie połączenie może być tylko mechaniczne, ale nie wewnętrzne⁷². Te słowa N. Siergiejewskiego bezpośrednio świadczą o wyklarowaniu się w świadomości karnistów i elit intelektualnych Rosji istnienia takiej dyscypliny, jak kryminologia. Nie wiadomo jednak, od jak dawna elity te rozróżniały kryminologię (czy też to, czym wtedy była) od nauki prawa karnego *sensu stricto*, do momentu ogólnego rozpowszechnienia się samej nazwy owej dziedziny za sprawą R. Garofala, któremu zawdzięczamy termin „kryminologia”.

Kolejnym znamienitym karnistą, a w drugiej kolejności dopiero kryminologiem, który podzielał poglądy N. Siergiejewskiego głoszące odrębność dyscypliny kryminologicznej od prawa karnego ze względu na różną metodę obu dziedzin, był Nikołaj Tagancew⁷³, znany już bliżej literaturze polskiej z powodu funkcjonowania w XIX w. na terenach polskich tzw. kodeksu Tagancewa⁷⁴. Był on wybitnym przedstawicielem rosyjskich elit intelektualnych, specjalizował się w doktrynie nauki prawa karnego⁷⁵ i mimo że podzielał poglądy szkoły nurtu klasycznego, wnikał nie tylko w prawne cechy podmiotu przestępstwa, ale również z bacznością zajmował się badaniami przyczyn zachowania ludzkiego w znaczeniu kryminologicznym⁷⁶, ujmując problematykę szeroko i wieloaspektowo. Szczególną uwagę zwracał na osobowość sprawcy i jego zdolności do popełnienia czynu zabronionego. Uważał on m.in., że „Prawne znaczenie przestępnego działania nie może ograniczać się do zgłębienia wyłącznie samego działania, zapominając o osobowości sprawcy [...]”⁷⁷, a podczas orzekania

⁷⁰ Cel ukazania nauki prawniczej *sensu stricto*.

⁷¹ N.D. Sergeevskij, *Russkoe ugovnoe...*, s. 16.

⁷² Ibidem.

⁷³ A.I. Chuchaev, *Stanovlenie v Rossii...*, s. 131.

⁷⁴ Por. np. M. Dębski, *Wybrane przestępstwa przeciwko państwu w polskim i rosyjskim kodeksie karnym*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2021, s. 60–64, <https://ornak.icm.edu.pl/handle/item/4167?show=full> [dostęp: 8.11.2022].

⁷⁵ Np. A.I. Chuchaev, *Stanovlenie v Rossii...*, s. 126, 131, 134 i 135.

⁷⁶ L.M. Prozumentov, A.V. Shesler, *Kriminologija – Uchebnoe...*, s. 48–49.

⁷⁷ N.S. Tagancev, *Russkoe ugovnoe pravo: Lekcii. Chast obshhaja (1902)*, red. N.I. Zagorodnikov, t. 1–2, Izdatelstvo nauka, Moskva 1994, s. 16.

kary należy brać pod uwagę stopień poczytalności sprawcy, który zależy od jego cech subiektywnych, stopnia rozwoju i wieku. Z punktu widzenia kryminologii badacz zgłębiał m.in. zagadnienia tematu recydywy przestępczej, o czym można przeczytać w jego pracy pod tytułem *О повторении преступлений* („O powtórny przestępstwie”)⁷⁸, miał na uwadze problematykę walki z przestępczością nieletnich, a w 1915 r. został przewodniczącym Międzynarodowego Związku Rosyjskich Kryminologów. W 1881 r. był członkiem komisji tworzącej projekt nowego kodeksu karnego⁷⁹ (razem z I. Fojnickim⁸⁰), który wszedł w życie w 1903 r.⁸¹.

Ostatnimi bardziej znaczącymi przejawami myśli kryminologicznej w okresie przed rewolucją październikową w Rosji z 1917 r. mogą być: wydany w 1910 r. *Курс уголовной политики в связи с уголовной социологией* („Kurs karnej polityki w związku z karną socjologią”) S.K. Gogiela i *Природа преступления* („Natura przestępstwa”) autorstwa również znakomitego rosyjskiego kryminologa Eugeniusza Jefimowa, opublikowana w 1914 r. W następnych latach kryminologia rosyjska przechodzi do swojego kolejnego etapu rozwoju i rozpatrywana jest już w Rosji w kontekście tzw. okresu kryminologii sowieckiej.

3. Zakończenie

Podsumowując, kryminologia w Rosji jako dziedzina naukowa, mimo że nie posiada tradycji porównywalnej z europejską, powstaje w podobnym okresie, a co więcej, wpisuje się w historię dyscypliny. Posiada ona również swoje osiągnięcia, do których zaliczyć można wejście w życie ustawy o charakterze prewencyjnym (bardzo ważnej dla polityki kryminalnej) oraz wspomniane badania empiryczne z lat 1819–1820. Ponadto w Rosji równolegle rozwijały się szkoły kryminologiczne: socjologiczna i antropologiczna, których przedstawiciele, m.in.: I. Fojnicki, M. Duchowski, D. Dril, dołożyli swój wkład w tę naukę w kontekście europejskim. Osiągnięcia kryminologii rosyjskiej przeplatają się z osiągnięciami europejskimi, współtworząc holistyczny obraz owej dyscypliny na świecie. Dodatkowo, w tradycji rosyjskiej rozpatrywano te same problemy teoretyczne rozwoju kryminologii, np. odłączenie się nowo powstałej dyscypliny i jej powiązania z nauką prawa karnego, przy jednoczesnym podkreśleniu jej roli w prawie karnym *sensu largo*, o czym pisał N. Siergiejewski. Porównując to z literaturą europejską – Franz von Liszt także podkreślał rolę nauk pomocniczych

⁷⁸ G.A. Levickijj, *Pamjati Nikolaja Stepanovicha Taganceva*, „Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta MVD Rossii” 2006, nr 2, s. 48.

⁷⁹ Ibidem, s. 49.

⁸⁰ M. Dębski, *Wybrane przestępstwa...*, s. 60.

⁸¹ Znany w polskiej literaturze jako „kodeks Tagancewa”.

prawa karnego i stworzył koncepcję „całościowej nauki prawa karnego”⁸² (podobnie do N. Siergiejewskiego, który nazwał to nauką prawa karnego w znaczeniu szerszym).

Autor pragnie na koniec przytoczyć wnioski płynące z artykułu:

1. Pierwsze rozważania kryminologiczne o współczesnym charakterze w przedrewolucyjnej Rosji wygłosił rosyjski myśliciel A. Radiszczew.
2. Kryminologia w Rosji tworzona była w większości przez rosyjskich prawników.
3. Rozwój kryminologii w XIX w. na terenie Rosji był ściśle związany z rozwojem doktryny prawa karnego, prawodawstwa, polityki kryminalnej i badań statystycznych.
4. Oprócz prawników w rozwój kryminologii na terenie carstwa angażowali się także rosyjscy statystycy.
5. K.F. German zajmował się badaniami statystycznymi w sferze kryminologii wcześniej niż A. Quetelet.
6. K.F. Germana można nazwać ojcem i prekursorem suicydologii.
7. Kryminologia rosyjska wpisuje się swoją tematyką badań w tradycje tej dyscypliny w Europie.
8. W Rosji rozwinęły się nurty kryminologiczne dobrze znane w Europie.
9. Postulaty N. Siergiejewskiego o odłączeniu kryminologii od nauki prawa karnego pojawiły się pięć lat po wydaniu przez R. Garofala książki pod tytułem *Kryminologia*.

Bibliografia

- Alekseev S.L., Salimzjanova R.R., *Istorija kriminologii: idei teorii, nauchnye shkoly*, w: *Kriminologija. Uchebnoe posobie dlja bakalavrov*, red. A.Ju. Epikhina, Akademija Socialnogo Obrazovanija, Kazan 2013, s. 11–17.
- Amatrudo A., *Criminology and Political*, Theory SAGE Publications Ltd, London 2009.
- Aminov I., *Istorija statistiki samoubijstv v Rossii v dorevoljucionnuju i sovetskiju ehpokhi*, „Socialnye aspekty zdorovja naselenija” 2015, nr 1 (41), s. 1–25.
- Bogdanov S.V., *Samoubijstva v Sankt-Peterburge vo vtorojj polovine XIX veka: Mashtaby, tendencii, problemy nedoucheta*, „Suicidologija” 2013, nr 4 (13), s. 3–9.
- Borowska-Beszta B., Bartnikowska U., Ćwirynkało K., *Analiza wtórna jakościowych danych zastanych: przegląd założeń teoretycznych i aplikacji metrologicznych*, „Jakościowe Badania Pedagogiczne” 2017, t. 2, nr 1, s. 5–24.
- Burlakov V.N., Kropachev N.M., Vandyshev V.V., *Kriminologija: Uchebnoe posobie*, red. V.N. Burlakov, N.M. Kropachev, Sankt-Peterburgskij Gosudarstvennyj Universitet, Sankt Peterburg 2013.

⁸² Oryg. *gesamte Strafrechtswissenschaft*.

- Chuchaev A.I., *Stanovlenie v Rossii doktriny ugolovnogo prava, ego predmeta i metoda*, „Aziatsko-Tikhoockanskijj region: ehkonomika, politika, pravo” 2021, nr 3, s. 124–139.
- Dębski M., *Wybrane przestępstwa przeciwko państwu w polskim i rosyjskim kodeksie karnym*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2021, <https://ornak.icm.edu.pl/handle/item/4167?show=full> [dostęp: 8.11.2022].
- Djomkin A., *Dnejj Aleksandrovykh prekrasnoe nachalo: Vnutrennjaja politika Aleksandra I v 1801–1805 gg.*, Kuchkovo pole, Moskva 2012.
- Dukhovskojj M.V., *Zadachi nauki ugolovnogo prava. Vstupitelnaja lekcija – chitannaja 3 oktjabrja 1872 goda, I. d. docentja M.V. Dukhovskim*, „Vremennik Demidovskogo Juridicheskogo Liceja” 1873, kniga 4, s. 220–252.
- Elchaninova O.Ju., *K voprosu o vzgljadakh Platona na instituty „Prestuplenie” i „Nakazanie”*, „Vestnik Samarskogo juridicheskogo instituta” 2011, nr 2, s. 13–18.
- Emeljanov V.M., *Istorija profilaktiki pravonarushenijj v Rossii v dorevoljucionnyj period*, „Nauchno-metodicheskijj ehlektronnyj zhurnal «Koncept»” 2015, t. 13, s. 2376–2380.
- Ettinger A.S., *Adolf Quetelet – twórca naukowej statystyki i socjologii kryminalnej: w pięćdziesięciolecie śmierci*, „Economista” 1925, t. 1, s. 121–135.
- Filipkowski W., Guzik-Makaruk E.M., *Zagadnienia podstawowe kryminologii jako nauki*, w: *Kryminologia. Stan i perspektywy rozwoju*, red. W. Filipkowski i in., Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2019, s. 21–67.
- Gilinskij Ja.I., *Kriminologija: teorija, istorija, ehmpiricheskaja baza, socialnyj kontrol*, Izdatelskijj Dom „Alef-Press”, Sankt Peterburg 2009.
- Krajewski K., *Czy prawo karne potrzebuje kryminologii, a kryminologia prawa karnego?*, w: *Prawo karne jutra: między pragmatyzmem a dogmatyzmem*, red. W. Zalewski, C.H.Beck, Warszawa 2018, s. 1–15.
- Krajewski K., *Teorie kryminologiczne a prawo karne*, Dom wydawniczy ABC, Warszawa 1994.
- Kriminologija*, red. F.K. Zinnurova, KJUI MVD Rossii, Kazan 2019.
- Kuznecova N.F., *Problemy kriminologicheskijj determinacii*, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, Moskva 1984.
- Laskowska K., *Kierunki rozwoju kryminologii w Rosji*, „Archiwum Kryminologii” 2007–2008, t. 29–30, s. 143–153.
- Levickijj G.A., *Pamjati Nikolaja Stepanovicha Taganceva*, „Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta MVD Rossii” 2006, nr 2, s. 46–60.
- Ljubov E.B., Zotov P.B., Kushnarjov V.M., *Istorija razvitija suicidologii v Rossii*, „Suicidologija” 2017, t. 8, nr 3 (28), s. 22–39.
- Luneev V.V., *Istorija kriminologii*, w: *Uchebnik dlja akademicheskogo bakalavriata*, Institut gosudarstva i práva Rossijskoj akademii nauk, Moskva 2016, s. 33–69.
- Prozumentov L.M., Shesler A.V., *Kriminologija – Uchebnoe posobie*, red. L.M. Prozumentov, A.V. Shesler, Dom Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, Tomsk 2017.
- Radiszczew A.N., *O zakonopoloženii (1802)*, w: A.N. Radiszczew, *Počnoje sobranije soczinienij*, t. 3, Izd-wo Akadiemii Nauk SSSR, Moskva–Leningrad 1954, s. 145–165.
- Sergeevskijj N.D., *Russkoe ugolovnoe pravo. Obshhaja chast: posobie k lekcijam*, Izdanie 2-e, Knizhnyj magazin A.F. Cinzerlinga, Sankt Peterburg 1890.

- Sergeevskij N.D., *Sovremennye zadachi ugovolnogo zakonodatelstva v Rossii (vstunotel'naja lekcija 12 jaev. 1883 g.)*, Tipografija Pravinelstvuiosnnago Senata, Sankt Peterburg 1883.
- Shestakov D., *Kriminologija v carskoj Rossii*, w: *Kriminologija*, Juridicheskij centr Press, [b.m. i r.], [b.s.], <https://www.livelib.ru/book/158893/readpart-kriminologiya-dmitrij-shestakov/~25> [dostęp: 8.11.2022].
- Skrydlov A.Ju., *Akademik K.F. German: na perechenii nauki i gosudarstvennoj sluzhby (k 250-letiju so dnja rozhdenija uchenogo)*, „Sociologija nauki i tekhnologii” [„Sociology of Science and Technology”] 2017, nr 1, s. 16–27.
- Smirnov A.V., *Fojnickij Ivan Jakovlevich*, „Rossijskij Juridicheskij Zhurnal” 2007, nr 4, [b.s.], <http://www.ruzh.org/?q=ru/node/101> [dostęp: 8.11.2022].
- Stacenko V.G., *Kriminologija: Uchebno-metodicheskij kompleks*, Vitebskij gosudarstvennyj universitet imeni Masherova, Vitebsk 2009.
- Szklar M.A., *Otieczestwiennye tieorii priczin priestupnosti*, „Mołodoj uczenyj” 2018, nr 19 (205), s. 346–348.
- Tagancev N.S., *Russkoe ugovolnoe pravo: Lekcii. Chast obshhaja (1902)*, red. N.I. Zagorodnikov, t. 1–2, Izdatelstvo nauka, Moskva 1994.
- Ushanov A.V., *Pravovye osnovy preduprezhdenija pravonarushenij v Rossijskoj Imperii*, „Nauchnyj portal MVD Rossii” 2011, nr 4, s. 78–82.
- Ushanov V.S., *Otechestvennaja kriminologija XX veka*, [b.w.], [b.m. i r.], [b.s.], [http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0195_West_pravo_2001_2\(4\)/33.pdf](http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0195_West_pravo_2001_2(4)/33.pdf) [dostęp: 8.11.2022].
- Varygin A.N., Gromov V.G., Shljapnikova O.V., *Osnovy kriminologii i profilaktiki prestuplenij*, red. A.N. Varygin, Jurajt, Moskva 2019.
- Vodolago M.V., „O zakonopolozhenii” A.N. Radishheva, „Aktualnye problemy rossijskogo prava” 2008, nr 3, s. 36–43.
- Zemcov B.N., *Istorija gosudarstva i prava Rossii*, Moskovskij gosudarstvennyj universitet ehkonomiki, Moskva 2008.

MICHAŁ ARSOBA

e-mail: michal.arsoba@wp.pl

Student drugiego roku studiów pierwszego stopnia na kierunkach kryminologia oraz filologia rosyjska na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie. Pasjonat historii i kultury wschodniosłowiańskiej. Referent działu Zespołu Operacji Prawnych Stowarzyszenia Na Rzecz Praworządności w Oświacie.

Second-year student of Criminology and Russian Philology, BA level. Passionate about history and the culture of the East Slavs. Clerk of the Legal Operations department in the Association for the Rule of Law in Education.